МЕШОВИТА ГРАЂА, књ. XLIII (2022) стр. 7–38
MISCELLANEA, vol. XLIII (2022) pp. 7–38

УДК: 929.651 Кантакузина К.
736.3(439.2)“14“:929.732
DOI: 10.34298/MG2243007H

Бењамин ХЕКИЋ*
Историјски институт
Београд

ПЕЧАТИ КАНТАКУЗИНЕ-КАТАРИНЕ БРАНКОВИЋ ЦЕЉСКЕ

Апстракт: У овом раду по први пут ће бити издати сви данас познати сачувани печати грофице Катарине Цељске, рођене као Кантакузина, млађе кћери српског деспота Ђурђа Бранковића, која је постала последња баштиница аустријске и угарске племићке породице Цељских као удовица грофа Улрика II. Иако је узимала удела у политичким збивањима и управним пословима и пре мужеве смрти 1456, највећи део сачуваних Кантакузининих исправа са печатима долази управо из периода након Улрикове смрти, када је самостално господарила некадашњим угарским поседима Цељских у Славонији током готово пет година. Кантакузинини печати, сви израђени од воска, носили су њен хералдички амблем, најчешће уз легенду која се састоји од њеног имена и титулатуре. При аналази печата реконструисане су њихове легенде, установљена је њихова типологија на основу димензија и према начину причвршћивања, утврђени су оквирни број коришћених типара и оквирни датуми њиховог настанка, као и њихово место у ширим дипломатичким обрасцима Кантакузинине документарне продукције, те је извршено и поређење са сигилографским обрасцима славонске племкиње, деспотице Барбаре Франкопан Бранковић, која је била Кантакузинина савременица и сродница. Кантакузинини печати детаљно су анализирани и из хералдичке перспективе, с обзиром на особитости њеног грба.

Кључне речи: Кантакузина-Катарина Бранковић Цељска, грофица-удова, печати, типари, печатни отисци, исправе, титулатура, интитулације, хералдички амблеми, грбови.

Abstract: In this paper all of the known preserved seals of countess Katherina of Cilli will be published for the first time. Born as Kantakuzina, the younger daughter of Serbian despot Đurađ Branković, she became the last heiress of the Austrian and Hungarian noble family of Cilli as the widow of count Ulric II. Although she took part in politics and governance even before her husband’s death in 1456, the major part of Kantakuzina’s preserved sealed documents comes from the period after Ulric’s death, when she independently ruled former Hungarian possessions of the House of Cilli in Slavonia for almost

* benjamin.hekic@iib.ac.rs

five years. Kantakuzina's seals, all made of wax, bore her heraldic emblem, often with an inscription with her name and titulature. In analysing the seals, their inscriptions have been reconstructed, their typology has been established according to size and manner of affixing, the tentative number of used matrices and tentative dates of their creation have been determined, as well as their place in the broader diplomatic patterns of Kantakuzina's documentary production, and a comparison was made with the sigillographic patterns of Slavonian noblewoman, despotess Barbara Frankopan Branković, who was Kantakuzina's contemporary and relative. Kantakuzina's seals were also analysed in detail from a heraldic perspective, in view of the peculiarity of her coat of arms.

Keywords: Kantakuzina-Katherina Branković of Cilli, dowager countess, seals, seal matrices, seal impressions, documents, titulature, *intitulationes*, heraldic emblems, coats of arms

Печати цељске грофице Катарине, супруге и потом удовице грофа Улрика II Цељског, рођене као млађе кћери деспота Ђурђа Вуковића Бранковића под именом Кантакузина, нису досад били предмет историографских истраживања, нити су – уз један изузетак – издати, било уз исправе на којима се налазе, било самостално. Алекса Ивић није их уврстио у своју студију *Стари српски печати и грбови* изашлу из штампе 1910. године,[1] иако му је један отисак грофичиног печата био познат – онај са Кантакузинине повеље цару Фридерику III Хабзбуршком којом последња баштиница грофова Цељских цару продаје угарске поседе (1460). Ивић је ову повељу издао исте 1910. године у Летопису Матице српске, уз штур опис печата, и рашчитану легенду: „На врпци од пергамента, провученој на два места кроз повељу, обешен је печат од природног воска, у који је утиснут на црвеном воску грб грофичин. Легенда гласи: Katherina dei gratia Cilie Orttemburgi et... comitissa".[2] Кантакузинини печати нису били познати Катји Жванут Махнич, словеначкој историчарки уметности која је обрадила печате цељских грофица у чланку *Prispevek k preučevanju srednjeveških ženskih pečatov*[3] и у студији *Srednjeveški ženski pečati iz Arhiva Republike Slovenije*,[4] пошто су сачувани на Кантакузининим исправама које се тичу угарских, одн. славонских поседа Цељских, те се данас са овим документима чувају у архивима у Хрватској, Мађарској и Аустрији.

[1] Алекса Ивић, *Стари српски печати и грбови: прилог српској сфрагистици и хералдици*, Нови Сад 1910.

[2] Алекса Ивић, „Нови подаци о грофици Катарини Цељској", *Летопис Матице српске* 268 (1910) 47–48, бр. 1.

[3] Katja Mahnič, „Prispevek k preučevanju srednjeveških ženskih pečatov", v: *Ad fontes. Otorepčev zbornik*, ur. Darja Mihelič, Ljubljana 2005, 213–226.

[4] Katja Mahnič, *Srednjeveški ženski pečati iz Arhiva Republike Slovenije*, Ljubljana 2006.

Историјски контекст

И много пре мужеве смрти Кантакузина је узимала удела у породичним пословима. Писмо које је угарски краљ Владислав Јагелонац упутио цељским грофовима приликом њиховог измирења 1441. открива да су гроф Улрик II и *Улрикова супруга* сметали и наносили штету грађанима Градеца крај Загреба, те краљ захтева да гроф и његова „речена госпођа жена" одмах престану с тиме.[5] Већ 1445. Кантакузина је сама доносила одлуке о саставу апелационог суда на Градецу.[6] Како видимо на основу Кантакузинине исправе из 1451, грофица је тада сама вршила судску власт, наређујући калничким властима да једну судску парницу изнесу пред њу.[7] Годишњи трубут за Градец предат је на Нову годину 1453. Кантакузини, како видимо из њене потврде издате тог дана,[8] што значи да је она тада била задужена за финансијске и управне послове Цељских у Славонији, док је њен муж Улрик био одсутан, а свекар Фридерик II заокупљен банским пословима и вршењем судске власти.[9]

Међутим, највише Кантакузининих аката сачувано је управо за период 1457–1461, када је Кантакузина наступала као господарица свих својих поседа, а не само заступница свог супруга и/или његовог оца. Поседе у Штајерској које су Цељски држали као феуде Кантакузина као удовица последњег мушког припадника овог племићког рода никако није могла да наследи.[10] Стога и не чуди да је веома брзо морала да напусти и престоно Цеље. Њега јој је преотео цар Фридерик III Хабзбуршки, позивајући се на уговор из 1443. по коме је баштина Цељских требало да припадне Хабзбурговцима у случају изумирања.[11] Кантакузина се у Цељу још увек налазила у јануару 1457. када је примила посланике градских власти

---

[5] Ivan Krstitelj Tkalčić, *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae*, t. II, Zagreb 1894, 183–184, no. 130; Nada Klaić, *Povijest Zagreba*, t. I, Zagreb 1982, 147–148; ista, *Medvedgrad i njegovi gospodari*, Zagreb 1987, 139.

[6] Ivan Krstitelj Tkalčić, *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae*, t. VI, Zagreb 1900, 421; N. Klaić, *Medvedgrad*, 140.

[7] Hrvatski državni arhiv, HR-HDA 54, Plemenita općina Sv. Jelena Koruška, no. 47. Emilij Laszowski, „Listine općine sv. Jelene Koruške kod Križevaca", *Vjesnik kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva* 7 (1905) 11–12, no. 47

[8] Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, HR-AHAZU 70, Zbirka latinskih isprava, D-XII-26. *Monumenta historica Zagrabiae*, t. II, 230, no. 167; N. Klaić, *Povijest Zagreba*, t. I, 154.

[9] *Monumenta historica Zagrabiae*, t. II, 231, 239, 241. N. Klaić, *Medvedgrad*, 144–145.

[10] Nada Klaić, *Zadnji knezi celjski v deželah Sv. krone*, Celje 1982, 105.

[11] Момчило Спремић, „Кантакузина (Катарина) Бранковић", *Mons Aureus* 30 (2010) 95

загребачког Градеца и дала им одговоре по питању одређених послова који су изнели пред њу,[12] о чему градске власти извештава писмом од 8. јануара.[13] Већ 10. марта 1458. Кантакузина, сада у Вараждину, издаје повељу о уступању свих поседа у немачким земљама цару Фридерику, уз услов да јој цар исплати новчану накнаду и уступи на уживање утврђење Кршко (Гуркфелд) у Крањској. На име продатих поседа цар је Кантакузини уступио на доживотно уживање и годишњу ренту, о чему сведочи друга Кантакузинина повеља цару од 13. маја 1459.[14]

У наведених неколико изузетно тешких година за Кантакузину које почињу након Улриковог убиства, она се трудила да сачува градове и поседе у славонским жупанијама, а када се то показало узалудним и исцрпљујућим, настојала је да добије прикладну накнаду за коју би продала и ова своја права. Поседе у Славонији Цељски су стицали узимањем у залог или куповином, те је стога Кантакузина могла полагати право на њих као једина наследница преминулог супруга, с обзиром на то да су сва њихова деца умрла и пре Улрика.[15]

У јануару 1457. када је Кантакузина примила посланике загребачког Градеца јасно је да су је они и даље признавали за своју господарицу.[16] Међутим, већ крајем пролећа и у лето 1457. угарски краљ Ладислав Хабзбуршки (Посмрче) покушава да скрајне Кантакузину, када се око неких имовинско-правних питања у Градецу обраћа директно грађанима (градским властима), Загребачком каптолу и славонском бану Јану Витовцу, чиме жели да практично развласти Кантакузину.[17] Па ипак, власти Градеца се не усуђују да изврше краљеве наредбе, знајући да су околни кастелани (у Медведграду, Раковцу, Ступнику) и жупани (туропољски) и даље одани Кантакузини.[18] Ступањем на престо Матије Корвина ништа се није променило у политици Угарске круне, па је славонском бану Јану Витовцу наређено да штити грађане Загреба (Градеца) и да *држи град у својим рукама*; сâм Витовец био је осиромашени чешки племић ком су Цељски омогућили успон, и сад га је требало одвратити од оданости или било какве благонаклоности према Кантакузини.[19] Током 1459. Витовец је од Корвина прешао цару

[12] N. Klaić, *Povijest Zagreba*, t. I, 155; М. Спремић, „Кантакузина", 91.
[13] HR-AHAZU 70, D-XIII-3. *Monumenta historica Zagrabiae*, t. II, 249, no. 186.
[14] А. Ивић, „Нови подаци", 45–46; М. Спремић, „Кантакузина", 95.
[15] N. Klaić, *Zadnji knezi celjski*, 105; М. Спремић, „Кантакузина", 89, 91.
[16] N. Klaić, *Povijest Zagreba*, t. I, 155.
[17] *Monumenta historica Zagrabiae*, t. II, 252–253, бр. 190; N. Klaić, *Povijest Zagreba*, t. I, 155, 157–158; ista, *Medvedgrad*, 145–147; М. Спремић, „Кантакузина", 94.
[18] N. Klaić, *Povijest Zagreba*, t. I, 155–157.
[19] Isto, 158; N. Klaić, *Medvedgrad*, 150.

Фридерику Хабзбуршком, те је добио значајне поседе и 1460. титулу загорског грофа,[20] што је била једна од титула коју је Кантакузина као удовица Улрика II још увек носила (Katherina.... Zagorieque comitissa relicta). Истовремено са Витовчевим успоном Кантакузинин положај је постајао све тежи. Њој одани кастелани и жупани у славонским крајевима губили су подршку, и током 1457. и 1458. били су предмет бројних тужби, а током 1459. и сама Кантакузина је пред бановима Јаном Витовцем и Николом Илочким била тужена због поступака њеног самоборског кастелана.[21]

Подршку верних поданика Кантакузина је морала плаћати даровима. Тако је свом коморнику Јакову за верну службу даровала село Лавречан у Загорском дистрикту (18. децембар 1457).[22] Кантакузина је вршила своја права и обезбеђивала подршку и тиме што је као господарица славонских поседа потврђивала раније дарове. Повељом од 9. маја 1458. Кантакузина потврђује повељу загребачког бискупа о даривању поседа Маргарити, удови каменградског (киварског) кастелана Луке,[23] а непуне две недеље касније (21. мај) поново потврђује ову повељу, као и Маргаритине дарове павлинима у Стрези, а на петицију павлинског приора Јована од Лепоглаве.[24] Павлини су сматрали Кантакузину господарицом области у којој су се ови поседи налазили, а заузврат се Кантакузина старала о правима монаха, о чему сведочи повеља којом грофица налаже исплату трибута павлинима из Ремета (15. јун 1459).[25] Кантакузинина права су се поштовала и у Раковцу. Повељом од 12. маја 1460. Кантакузина дозвољава становницима Раковца жирење свиња у Радовишкој шуми и Врањи, тј.

---

[20] Bogo Grafenauer, „Vitovec grof Zagorski, Jan (?–1468)", u: *Slovenski biografski leksikon*, zv. 13, ur. Alfonz Gspan, Jože Munda in Fran Petrè, Ljubljana 1982, Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013, http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi793428/#slovenski-biografski-leksikon (прегледано 14. 3. 2022).

[21] Jakov Stipišić i Miljen Samšalović, „Isprave u Arhivu Jugoslavenske akademije", *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 3 (1960) 591, бр. 2426; N. Klaić, *Povijest Zagreba*, t. I, 154–155, 158; ista, *Medvedgrad*, 147–149; М. Спремић, „Кантакузина", 93–95; Suzana Miljan, „Grofovi Celjski i Nijemci, službenici njihovih utvrda u Zagrebačkoj i Križevačkoj županiji u kasnom srednjem vijeku (1385.-1456.)", *Godišnjak Njemačke zajednice. DG Jahrbuch* 20 (2013) 16–17, 19.

[22] Magyar Nemzeti Levéltár (Мађарски национални архив), Országos Levéltár (Државни архив), Diplomatikai Levéltár (Архив дипломатичке грађе), HU-MNL-OL-DL 49424, https://archives.hungaricana.hu/en/charters/173156/ (прегледано 18. 2. 2022).

[23] HR-HDA 656, Pavlinski samostan Streza, fasc. 3, no. 29.

[24] HR-HDA 656, Pavl. samost. Streza, fasc. 3, no. 30.

[25] HR-HDA 653, Pavlinski samostan Remete, fasc. 3, no. 10.

Јасеновцу,[26] а повељом од 14. септембра исте године грофица потврђује права на држање једнаког дела Раковечке шуме племићима Антонију и Михаилу Пучићу.[27]

Но, упркос подршци коју је успевала да обезбеди даровима, Кантакузини је постајало јасно да је њен положај између амбициозних владара у Бечу и Будиму, са једне стране, и славонских банова и локалних племића, са друге стране, неодржив. Њен положај је постајао утолико тежи што је у међувремену Смедерево пало под Турке, па је код Кантакузине стигао прогнани деспот, њен слепи брат Стефан. Он је убрзо отпутовао у Албанију и оженио се Ангелином Аријанит, те се са супругом вратио код сестре у пролеће 1461.[28] У међувремену, Кантакузина је 10. марта 1460. у Бечу издала повељу цару Фридерику III којом му продаје своје славонске поседе (са изузетком града Самобора који је на име службе откупио Андрија Баумкирхер), уз услов да јој цар исплати новчану накнаду и уступи на уживање утврду Постојну (Аделсберг) у Крањској.[29] Међутим, иако је цар истог дана издао повељу којом потврђује куповину, она није остварена.[30] Најзад, Кантакузина ће све преостале поседе у Угарској, тј. Славонији продати Јану Витовцу и, његовим шурацима, браћи Вајспрах.[31] О томе је издала повељу на латинском 8. маја 1461. у Загребу, у којој као ауктора и учесника у продаји наводи и свог брата, деспота Стефана. Андрија Крајгер, грофичин службеник, такође је оверио ову повељу својим висећим печатом.[32] Са своје стране, Витовец

[26] Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (Збирка фотографија дипломатичке грађе), HU-MNL-OL-DF 231435, https://archives.hungaricana.hu/en/charters/177069/ (прегледано 11. 2. 2022). M. Samšalović, „Isprave u Arhivu Jugoslavenske akademije", 593, no. 2440.

[27] HR-HDA 649, Pavlinski samostan Križevci, fasc. 3. no. 3.

[28] М. Спремић, „Кантакузина", 96–97.

[29] Österreichisches Staatsarchiv (Аустријски државни архив), Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Домски, дворски и државни архив), Allgemeine Urkundenreihe (Општа серија докумената), AT-OeStA/HHStA UR AUR 1460 III 10. Ivan Kukuljević Sakcinski, „Događaji Medvedgrada", *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* 3 (1854) 45–46; isti, „Prilozi", *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* 3 (1854) 97–98, no. 20; А. Ивић, „Нови подаци", 47–48, бр. 1; М. Спремић, „Кантакузина", 95; S. Miljan, „Grofovi Celjski i Nijemci", 17.

[30] HU-MNL-OL-DL 15435, https://archives.hungaricana.hu/en/charters/176870/ (прегледано 30. 3. 2022). I. Kukuljević Sakcinski, „Događaji Medvedgrada", 45; М. Спремић, „Кантакузина", 95.

[31] I. Kukuljević Sakcinski, „Događaji Medvedgrada", 46; N. Klaić, *Povijest Zagreba*, t. I, 156; ista, *Medvedgrad*, 152; М. Спремић, „Кантакузина", 96–97.

[32] HR-HDA 25, Ugarska dvorska komora. Hrvatske plemićke obitelji i vlastelinstva, fasc. 1525, no. 14. I. Kukuljević Sakcinski, „Prilozi", 99–100, no. 21; Lajos Thallóczy és Antal Áldássy, *Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára (1198–1526)*, Budapest 1907, 250–253, no. 352.

је са шурацима истог дана у Загребу издао повељу на немачком којом се обавезују да ће у Птују на име накнаде предати уговорену суму новца Андрији Крајгеру и Фридерику Ламбергеру који ће је однети Кантакузини у Кршко. Витовец и браћа Вајспрах се обавезују и да обезбеде пратњу за графицу, њене службенике и њихову имовину од Кршка до Пушје васи у Фурланији (Појшелдорф, данас Венцоне), и надокнаде сваку евентуалну штету; у супротном морају да врате купљене поседе.[33] Обезбедивши новац, Кантакузина је током 1461. отпутовала и кратко боравила на Крфу, где су се пред Турцима склањали њени рођаци, морејски Палеолози. [34]

Око 1465. Кантакузина и деспот Стефан су од горичког грофа Леонарда, рођака Кантакузининог супруга, купили замак Београд крај Удина, у Фурланији, свакако Кантакузининим новцем.[35] Но, без поседа и са новцем који је полако ишчезавао, Кантакузина је остајала без средстава за живот. Стога је повељом од 3. јула 1469. издатом у Пушјој васи предала цару Фридерику III Кршко и одрекла се свих прихода и права.[36] Убрзо потом отиснула се на пут у Јежево, надомак Сера, код сестре, султаније-удове Маре.[37] Након бројних неприлика у Турској са султаном Мехмедом II због дугова и одбијања да му дозволи располагање фурланским Београдом по његовом властитом нахођењу, цељска графица-удова, негдашња кнегиња Светог римског царства, а по рођењу принцеза Србије, умрла је око 1491. Оно мало личне својине што је иза Кантакузине остало наследила је њена братаница Мара-Јелена, кћи деспота Лазара и последња босанска краљица.[38] Да ли се међу тим стварима налазио и неки заостали печатњак из времена у коме је Кантакузина издавала исправе као господарица поседâ у Славонији, не можемо знати.

Подаци о исправама и каталог печатних отисака

Од документарне продукције грофице Кантакузине Цељске у земљама аустријске и угарске круне нама је данас познато укупно 14 исправа ове средњовековне племкиње и, условно речено, владарке, у периоду од 1451. до 1469. Од тога су у питању 13 оригинала и један позни препис (из

[33] HU-MNL-OL-DL 15581, https://archives.hungaricana.hu/en/charters/178567/ (прегледано 15. 3. 2022).
[34] М. Спремић, „Кантакузина", 96–98.
[35] Исто, 98.
[36] А. Ивић, „Нови подаци", 48–49.
[37] М. Спремић, „Кантакузина", 98.
[38] Исто, 106–107.

18. века). Две Кантакузинине повеље цару Фридерику Хабзбуршком (10. март 1458. и 13. мај 1459) изгубљене су и постоје само кратка регеста без помена печата.[39] Осамнаестовековна копија (1774) исправе од 12. маја 1460. којом Кантакузина дозвољава становницима Раковца жирење свиња у Радовишкој шуми и Врањи, тј. Јасеновцу, садржи короборацију са поменом печата („... sigilli nostri appensione...”),[40] док за један оригинал (грофичина повеља цару Фридерику, од 3. јула 1469) нема сведочанстава код издавача да је у том тренутку носио печат, али зато ова исправа садржи помен висећег печата у короборацији („... unter unnseren anhangenden innsigl...”).[41] Од преосталих десет оригинала који сви носе или су носили печат, њих седам садрже и короборацију са поменом печата, а без короборације су само три исправе. За две оригиналне исправе знамо да су носиле печате, иако данас на овим документима нема очуваних печата. На Кантакузининој повељи којом потврђује ранију повељу загребачког бискупа Јована о даривању поседа Маргарити, удовици каменградског кастелана Луке, која их је потом даривала павлинима у Стрези (21. мај 1458) остала је само врпца од уплетене црвене и зелене свиле провучена кроз два прореза у плики; текст повеље садржи и короборацију „... sub nostri communis sigilli appensione...”.[42] Кантакузинина повеља о исплати трибута павлинима из Ремета (15. јун 1459) не садржи короборацију, већ само носи трагове утиснутог печата који је готово потпуно уништен/отпао – остала је кружна мрља (30 мм) и нешто мало растопљеног црвеног воска непосредно испод последњег реда текста, лево од средине листа.[43] Најзад, до данас је остало укупно осам печатних отисака на Кантакузининим исправама који су довољно очувани да би могли бити издати; само две од ових исправа (бр. 1, 3) не садрже короборацију са поменом печата, док остале садрже.

[39] А. Ивић, „Нови подаци”, 45–46.

[40] HU-MNL-OL-DF 231435, https://archives.hungaricana.hu/en/charters/177069/ (прегледано 11. 2. 2022). J. Stipišić, M. Samšalović, „Isprave u Arhivu Jugoslavenske akademije”, 593, no. 2440.

[41] А. Ивић, „Нови подаци”, 48–49, бр. 2. Ову Кантакузинину повељу коју је Ивић издао ми нисмо успели да пронађемо у збиркама и фондовима Бечког Haus-, Hof- und Staatsarchiv.

[42] HR-HDA 656, Pavl. samost. Streza, fasc. 3, no. 30.

[43] HR-HDA 653, Pavl. samost. Remete, fasc. 3, no. 10.

1.

Статус и традиција печата: оригиналан, сачуван на исправи грофице Кантакузине којом налаже калничком капетану, земаљском жупану и судијама да судски спор Луције и Агате из Филетинца против Лаврентија и Маргарите изнесу пред њу (15. август 1451).

Место чувања: Hrvatski državni arhiv, HR-HDA 54, Plemenita općina Sv. Jelena Koruška, no. 47.

Фотографије: Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény, HU-MNL-OL-DF 286113.

Издања документа: E. Laszowski, „Listine općine sv. Jelene Koruške", 11–12, no. 47.

Издања печата: Непознато.

Једнострани воштани печат од црвеног воска преко кога је постављен квадратни папирић, округлог печатног поља, пречника око 30 мм, типар овлаш утиснут, отисак знатно похабан, утиснут непосредно испод последњег реда текста, по средини листа (Сл. 1).

Аверс: штит са представом лава(?) који се пропиње.

2.

Статус и традиција печата: оригиналан, сачуван на писму грофице Кантакузине којим властима Градеца крај Загреба потврђује да је примила годишњи трибут (1. јануар 1453).

Место чувања: Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, HR-AHAZU 70, Zbirka latinskih isprava, D-XII-26.

Фотографије: Magyar Nemzeti Levéltár, HU-MNL-OL-DF 231314.

Издања документа: *Monumenta historica Zagrabiae*, t. II, 230, no. 167.

Издања печата: Непознато.

Једнострани печат од црвеног воска утиснут по средини на полеђини преклопљеног писма, округлог печатног поља, пречника око 29 мм, оштећен – восак при врху отпао и наизглед прашњав, што указује на то да је типар утиснут преко заштитног папирића који је потом скинут, али су трагови у текстури воска остали (Сл. 2).

Аверс: штит са представом лава који се пропиње; штит постављен унутар наглавце окренуте готичке розете од три лобуса, са вињетама или флоралним мотивима у сваком лобусу.

3.

Статус и традиција печата: оригиналан, сачуван на писму грофице Кантакузине којим градске власти Градеца крај Загреба извештава о пријему њихових посланика и давању посланицима „потпуног одговора" око „неких одређених послова" (8. јануар 1457).

Место чувања: Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, HR-AHAZU 70, Zbirka latinskih isprava, D-XIII-3.

Фотографије: Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár, HU-MNL-OL-DL 231385.

Издања документа: *Monumenta historica Zagrabiae*, t. II, 249, no. 186.

Издања печата: Непознато.

Једнострани печат од црвеног воска утиснут на трачици од папира провученој на преклопу затвореног писма, округлог печатног поља, пречника око 29 мм, оштећен – преломљен приликом отварања писма, восак у значајној мери похабан и наизглед прашњав, што указује на то да је типар утиснут преко заштитног папирића који је потом скинут, али су трагови у текстури воска остали (Сл. 3).

Аверс: штит са представом лава који се пропиње; штит постављен унутар наглавце окренуте готичке розете од три лобуса, са виньетама или флоралним мотивима у сваком лобусу.

4.

Статус и традиција печата: оригиналан, сачуван на повељи грофице Кантакузине којом поклања село Лавречан припадајуће тврђави Виници у Загорском дистрикту свом коморнику Јакову (18. децембар 1457).

Место чувања: Magyar Nemzeti Levéltár, HU-MNL-OL-DL 49424.[44]

Фотографије: Непознато.

Издања документа: Непознато.

Издања печата: Непознато.

Једнострани печат од црвеног воска наливеног на печатну грудву од природног воска, округлог печатног поља, пречника око 30 мм, оштећен – обод печата са легендом похабан, отпала око четвртина црвеног воска са ликовном представом на левој страни печата – виси на двострукој врпци од пергамента – провученој кроз прорез у једноставној плики по средини

[44] Приступљено путем сајта Hungaricana: Charters, https://archives.hungaricana.hu/en/charters/173156/ (прегледано 18. 2. 2022).

листа – која улази кроз један отвор у печатну грудву, а излази кроз две (Сл. 4a). На полеђини печатне грудве по средини налази се контрапечат утиснут сигнетом осмоугаоног печатног поља, димензија око 15 мм, са печатном представом и легендом по ободу које се не распознају (Сл. 4b).

Аверс: штит са представом лава окренутог хералдичко десно, како се пропиње; штит окружују две гранчице; легенда између две кружнице по ободу од којих је унутрашња од ниски перли

[...]a[...]ne:dei:gra:cili[...]te

...Katherine Dei gratia Cilie... comitisse relicte?

5.

Статус и традиција печата: оригиналан, сачуван на повељи грофице Кантакузине којом потврђује повељу загребачког бискупа Јована о даривању поседа Маргарити, удови каменградског (киварског) кастелана Луке (9. мај 1458).

Место чувања: Hrvatski državni arhiv, HR-HDA 656, Pavlinski samostran Streza, fasc. 3, no. 29.

Фотографије: Magyar Nemzeti Levéltár, HU-MNL-OL-DL 34810.

Издања документа: Непознато.

Издања печата: Непознато.

Једнострани печат од црвеног воска наливеног на печатну грудву од природног воска, округлог печатног поља, пречника око 45 мм, незнатно оштећен – легенда похабана, виси на врпци од уплетене црвене и зелене свиле – провученој кроз прорез у једноставној плики по средини листа – која улази кроз један отвор у печатну грудву, а излази расплетена кроз две (Сл. 5). На полеђини печатне грудве по средини налази се ситна ромбоидна рупа веће дубине која је можда могла вршити функцију сличну контрапечату.

Аверс: штит са представом лава окренутог хералдичко десно, како се пропиње; штит окружују две гранчице; легенда између две кружнице по ободу

·s[...]therina·dei·gra·cilie·o[...]bûg[...]gõeq;·comit'ſſe

Sigillum Katherina(sic!) Dei gratia Cilie Ortenburge Zagorieque comitisse

6.

Статус и традиција печата: оригиналан, сачуван на повељи грофице Кантакузине којом продаје угарске (славонске) поседе цару Фридерику III Хабзбуршком (10. март 1460).

Место чувања: Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Allgemeine Urkundenreihe, AT-OeStA/HHStA UR AUR 1460 III 10.

Фотографије: Magyar Nemzeti Levéltár, HU-MNL-OL-DL 258251.

Издања документа: Joseph Chmel, *Materialien zur österreichischen Geschichte: Aus Archiven und Bibliotheken*, Bd. 2, Wien 1838, 192–193, no. 159; I. Kukuljević Sakcinski, „Prilozi", 97–98, no. 20; А. Ивић, „Нови подаци", 47–48, бр. 1.

Издања печата: А. Ивић, „Нови подаци", 48, бр. 1.

Једнострани печат од црвеног воска наливеног на печатну грудву од природног воска, округлог печатног поља, пречника око 45 мм, очуван у потпуности, виси на врпци од пергамента – провученој кроз прорез у једноставној плики по средини листа – која улази кроз један отвор у печатну грудву, а излази кроз две (Сл. 6a, 6b). На полеђини печатне грудве по средини налазе се два плитка овална удубљења која су можда могла вршити функцију сличну контрапечату.

Аверс: штит са представом лава окренутог хералдичко десно, како се пропиње; штит окружују две гранчице; легенда између две кружнице по ободу

·s·katherina·dei·gra·cilie·ortenbûge[...]agõeq;·comit'ſſ[...]

Sigillum Katherina(sic!) Dei gratia Cilie Ortenburge Zagorieque comitisse[45]

7.

Статус и традиција печата: оригиналан, сачуван на повељи грофице Кантакузине којом потврђује права на држање једнаког дела Раковечке шуме племићима Антонију и Михаилу Пучићу (14. септембар 1460).

Место чувања: Hrvatski državni arhiv, HR-HDA 649, Pavlinski samostan Križevci, fasc. 3. no. 3.

Фотографије: Magyar Nemzeti Levéltár, HU-MNL-OL-DL 35627.

[45] Алекса Ивић је легенду на овом печату погрешно прочитао као „Katherina dei gratia Cilie Orttemburgi et... comitissa".

Издања документа: Непознато.
Издања печата: Непознато.

Једнострани печат од црвеног воска наливеног на печатну грудву од природног воска, округлог печатног поља, пречника око 26 мм, значајно оштећен – од печатне грудве од природног воска опстала само четвртина обода и средиште на ком се налази црвени восак од кога је отпала доња половина – виси на двострукој врпци од пергамента – провученој кроз прорез у једноставној плики по средини листа – која улази кроз један отвор у печатну грудву, а излази кроз две (Сл. 7).

Аверс: штит са представом лава окренутог хералдичко десно, како се пропиње; штит окружују две гранчице; легенда између две кружнице по ободу од којих је унутрашња од ниски перли

⁂s:katherne:[...]e:relicte

Sigillum Katherine... comitisse relicte

8.
Статус и традиција печата: оригиналан, сачуван на повељи грофице Кантакузине којом продаје угарске (славонске) поседе загорском грофу и славонском бану Јану Витовцу и браћи Сигисмунду и Балтазару од Вајспраха (8. мај 1461).
Место чувања: Hrvatski državni arhiv, HR-HDA 25, Ugarska dvorska komora. Hrvatske plemićke obitelji i vlastelinstva, fasc. 1525, no. 14.
Фотографије: Magyar Nemzeti Levéltár, HU-MNL-OL-DL 33809.
Издања документа: I. Kukuljević Sakcinski, „Prilozi", 99–100, no. 21; L. Thallóczy, A. Áldássy, *Magyarország és Szerbia*, 250–253, no. 352.
Издања печата: Непознато.

Једнострани печат од црвеног воска наливеног на печатну грудву од природног воска, округлог печатног поља, пречника око 32 мм, незнатно оштећен – похабан обод са легендом – виси на врпци од уплетене црвене и жуте свиле – провученој кроз два прореза у једноставној плики лево од средине листа – која улази кроз један отвор у печатну грудву, а излази расплетена кроз две (Сл. 8). На полеђини печатне грудве по средини налази се ситна овална рупа веће дубине која је можда могла вршити функцију сличну контрапечату.

Аверс: штит са представом лава окренутог хералдичко десно, како се пропиње; штит окружују две гранчице; легенда између две кружнице по ободу од којих је унутрашња од ниски перли

⁂s:katherme:dei:gra:cili[...]côitisse:relicte

Sigillum Katherine Dei gratia Cilie etc.(?) comitisse relicte

Дипломатичко-сигилографска и хералдичка анализа

На основу описаних печата, јасно је да је Кантакузина користила већи број типара, премда веома сличних. Печатни отисак са Кантакузинине исправе о потврђивању повеље загребачког бискупа Јована удовици Маргарити од 9. маја 1458. (бр. 5) садржи печатну представу коју чине хералдички штит са представом лава који се пропиње, гранчице које окружују штит и легенда између две кружнице по ободу; унутрашња кружница која одваја простор за легенду од хералдичке композиције састоји се од две једноставне кружне линије. Од оштећене легенде изведене лепим готичким епиграфским стилом (текстура) може се прочитати **·s[...]therma ·dei ·gra ·cilie ·o[...]bûg[...]gõeq; ·comit'ſſe**. Коробораација Кантакузинине повеље на којој се овај печат налази гласи: „... sub nostri sigilli *majoris appensione*...”[46] Само у још једној Кантакузининој исправи коробораација додатно одређује њен печат *висећим* и *већим*, у повељи цару Фридерику Хабзбуршком из 1460. (бр. 6): „... under unserm grösserem anhanngenden insigel...”[47] И заиста, и овај печат, као и већ описани печат са Кантакузинине повеље из 1458, има пречник од 45 мм, те носи и истоветну печатну представу (штит са лавом који се пропиње), бордуру (унутрашња кружница састоји се од две једноставне кружне линије), и легенду која се може готово у потпуности прочитати: **·s ·katherma ·dei ·gra ·cilie ·ortenbûge [...]agõeq; ·comit'ſſ[...]**. Легенда на оба печата, стога, гласи Sigillum Katherina(sic!) Dei gratia Cilie Ortenburge Zagorieque comitisse. С обзиром на истоветне легенде и пречнике нема места сумњи да су оба описана отиска (бр. 5–6) израђена истим типаром, који се због својих димензија назива грофичиним већим печатом.

[46] HR-HDA 656, Pavl. samost. Streza, fasc. 3, no. 29.
[47] I. Kukuljević Sakcinski, „Prilozi”, 98, no. 20; А. Ивић, „Нови подаци”, 48, бр. 1.

Наиме, преостали печатни отисци са Кантакузининих исправа имају пречнике нешто мањих димензија – око 30 мм печат са Кантакузинине исправе калничком капетану, жупану и судијама из 1451. (бр. 1), око 29 мм печати са писама властима Градеца из 1453. (бр. 2) и 1457. (бр. 3), око 30 мм печат са повеље коморнику Јакову из 1457. (бр. 4), око 26 мм печат са повеље браћи Пучић из 1460. (бр. 7), и око 32 мм печат са повеље бану Јану Витовцу и браћи Вајспрах из 1461. (бр. 8). Три печатна отиска (бр. 4, 7, 8) садрже истоветну печатну представу коју носи и Кантакузинин већи типар. Међутим, на сва три наведена печатна отиска унутрашња кружница која одваја простор за легенду од хералдичке композиције састоји се од ниске перли, а не од једноставних кружних линија као на већем типару. Од печатних легенди ових отисака могу се прочитати тек поједина слова или речи. Наизглед, чини се да би сви могли носити легенду која рашчитана гласи „Sigillum Katherine Dei gratia Cilie, etc., comitisse relicte". С обзиром на то да су два од три отиска оштећена, поставља се питање да ли постоји могућност да су сва три, или бар два, израђена истим типаром, а да су разлике у димензијама резултат оштећења, пошто се чини да је легенда (бар она слова или речи које су читљиве) изведена на истоветан начин, са поклапајућим положајем слова.

Утиснути печати са Кантакузининих писама властима Градеца из 1453. (бр. 2) и 1457. (бр. 3) садрже печатну представу коју чини претходно описани хералдички штит. Међутим, штит се сада налази унутар готичке розете од три лобуса, наглавце окренуте, и са вињетама или цветним мотивима унутар сваког лобуса, и ови отисци по ободу немају печатних легенди. С обзиром на њихове димензије и истоветну печатну представу, чини се да нема места сумњи да су оба отиска израђена истим типаром. Утиснути печат са хронолошки најстарије Кантакузинине исправе која нам је позната (бр. 1), из 1451, има пречник око 30 мм, што је случај и са једним утиснутим печатом из 1459. од кога је остала практично само кружна мрља од црвеног воска (повеља о исплати трибута павлинима из Ремета од 15. јуна 1459),[48] али оштећења нам не дозвољавају да ишта кажемо о њиховим печатним представама, те не можемо знати да ли су били израђени неким од већ описаних типара. Стога се чини да морамо претпоставити постојање никако мање од три Кантакузинина типара (два мања и један већи), а можда и шест, рачунајући ту и већи типар; неки од ових типара могли су бити коришћени истовремено.[49]

---

[48] HR-HDA 653, Pavl. samost. Remete, fasc. 3, no. 10.

[49] Занимљиво је приметити, премда се из те чињенице не могу извући никакви далекосежни закључци, да је Кантакузинин отац, деспот Ђурађ Вуковић, био један од

У коробораијама Кантакузининих исправа, осим у два већ наведена случаја (бр. 5–6), печат се не одређује својом величином. Понекад је одређен само присвојном заменицом „наш", као у разрешници за примање трибута за Градец (бр. 2) из 1453. („... under unserm betschad..."),[50] и повељи браћи Пучић (бр. 7) из 1460. („... sigillo nostro...").[51] Печату се уз присвојну заменицу чешће додаје атрибут „висећи", што је случај са повељом коморнику Јакову (бр. 4) из 1457. („... sigillum nostrum quo utimur est appensum..."),[52] преписом исправе становницима Раковца из 1460. („... sigilli nostri appensione..."),[53] и другом грофичином повељом цару Фридерику из 1469. („... unter unnseren anhangenden innsigl..."),[54] Одређење припадности једном је појачано епитетом „властити", у повељи бану Јану Витовцу и браћи Вајспрах (бр. 8) из 1461. („... sigilli nostri proprii appensione..."),[55] а само у исправи о потврди повеље загребачког бискупа удовици Маргарити, од 21. маја 1458, грофичин висећи печат се назива и „обични" („... sub nostri communis sigilli appensione...").[56] Из свих наведених коробораиоиих формула могу се извући тек површни закључци. Најпре, три од четири утиснута печата – два на повељама и један на писму – уопште се не помињу у тексту докумената, тј. нема коробораије. Димензије ова три отиска су око 29–30 мм. Писмо о пријему данка носи утиснути печат, а у коробораији користи термин *betschad*, варијанту облика *petschaft*. Ова словенска позајмљеница у

средњовековних српских владара са највећим бројем различитих типара (можда чак 10), од којих је један број свакако морао бити коришћен истовремено. В. Бењамин Ф. Хекић, *Печати српских средњовековних владара између западних и византијских узора* (докторска дисертација, Филозофски факултет Београд, 2021), 8, 160–162.

[50] *Monumenta historica Zagrabiae*, t. II,, 230, no. 167.

[51] HR-HDA 649, Pavl. samost. Križevci, fasc. 3. no. 3.

[52] HU-MNL-OL-DL 49424, https://archives.hungaricana.hu/en/charters/173156/ (прегледано 18. 2. 2022). Ова коробораиона формула садржи бројне граматичке неправилности – присвојна заменица nostrum изведена је тако што је скраћеници nro (nostro) додат суфикс stu¯, што би дало непостојећи облик nostrostum; облику глагола utuntur недостаје један потез, тако да је изведен као utintur, а и без ове грешке, синтакси реченице одговарао би само облик глагола у првом лицу множине, utimur, никако у трећем лицу множине што је случај са utuntur; најзад придев appensam у женском роду стоји погрешно уместо облика за средњи род, appensum. Како у тексту повеље има још неких чудних графија, не би било претерано рећи да је ову повељу записао неко коме је латински језик задавао муке.

[53] HU-MNL-OL-DF 231435, https://archives.hungaricana.hu/en/charters/177069/ (прегледано 18. 2. 2022).

[54] А. Ивић, „Нови подаци", 48–49, бр. 2.

[55] I. Kukuljević Sakcinski, „Prilozi", 100, no. 21; L. Thallóczy, A. Áldássy, *Magyarország és Szerbia*, 253, no. 352.

[56] HR-HDA 656, Pavl. samost. Streza, fasc. 3, no. 30.

средњогорњонемачки коришћена је превасходно да означи сигнет, печатни прстен, тј. печатни отисак израђен оваквим, најмањим типаром.[57] Међутим, овај типар са својим димензијама од око 29 мм није могао бити израђен грофичиним сигнетом, тако да је овде ипак термин *betschad* искоришћен да означи ма који мањи печатни отисак. Остали грофичини печати били су висећи, премда нису увек тако одређени. Одредница „наш већи висећи печат" употребљена је за два печатна отиска који својим димензијама од 45 мм свакако јесу већи од типарâ чији се пречници крећу од 26 мм до 32 мм. Печатни отисак који се одређује као „наш обични висећи печат"[58] није сачуван, и не можемо знати којим је типаром израђен и које су биле његове димензије. Најзад, један Кантакузинин печат (бр. 4) заиста носи отисак сигнета од 15 мм, али је у питању отисак на реверсу, тј. на полеђини печатне грудве, који врши функцију контрапечата. Чини се да је овај осмоугаони печатни прстен могао бити начињен од неке прилагођене античке камеје, али је печатна представа непрепознатљива, а легенда је нечитљива. Уколико је ово отисак Кантакузининог сигнета, сва је прилика да га је она и утиснула у печатну грудву. Улога контрапечата била је да обезбеди додатну аутентификацију и отежа кривотворење печата, а контрапечаћење су обично вршили сами ауктори када су печат на аверсу постављали њихови службеници, да означе да је исправа потпуно завршена и спремна за достављање дестинатару.[59] Сличну функцију могли су да врше и урези/рупе начињене на полеђини печатних грудви примећене на печатима бр. 5, бр. 6 и бр. 8, премда овакви поступци потенцијално имају и своју семиотичку димензију – у средњем веку на Западу је забележена пракса да сигиланти на полеђину печата остављају отисак прста, отисак зуба, или чак длаке из косе, одн. браде, а оваква симболичка радња подузимана је са циљем да означи (оснажи) реално присуство сигиланата кроз њихов печат који је физичка еманација (екстензија) њих самих.[60]

На овом месту може бити занимљиво извршити поређење са сигилографском праксом деспотице Барбаре Франкопан Бранковић

[57] Gregor Čremošnik, *Studije za srednjovjekovnu diplomatiku i sigilografiju južnih Slovena*, Sarajevo 1976, 45–46; Невен Г. Исаиловић, *Владарске канцеларије у средњовековној Босни* (докторска дисертација, Филозофски факултет Београд 2014), 222–223; Б. Хекић, *Печати српских владара*, 3.

[58] HR-HDA 656, Pavl. samost. Streza, fasc. 3, no. 30.

[59] G. Čremošnik, *Studije za srednjovjekovnu diplomatiku* 49; Michel Pastoureau, *Les sceaux*, Turnhout 1981, 42; Martine Fabre, *Sceau médiéval, analyse d'une pratique culturelle*, Paris 2001, 106–109. Б. Хекић, *Печати српских владара*, 45.

[60] Brigitte Miriam Bedos-Rezak, „Medieval Identity: A Sign and a Concept", *The American Historical Review* 105/5 (2000) 1527, n. 97; Б. Хекић, *Печати српских владара*, 45.

Бериславић, удовицом деспота Вука Гргуревића Бранковића, Кантакузинином млађом савременицом и снахом по братанцу, и такође поданицом угарске круне у хрватским земљама. Барбара је након мужеве смрти користила његов већи типар (око 32 мм) за печаћење својих писама, иако је деспот Вук поседовао и мањи типар (сигнет?) за печаћење, који је и сама деспотица-удова, чини се, једном употребила, што сведочи о разграђњи сигилографских образаца.[61] С друге стране, Кантакузина је као цељска грофица-удова користила више типара, мањих, и бар један већи, који сведоче да код ње није дошло до растакања дипломатичко-сигилографских образаца у оној мери као код деспотице-удове Барбаре. Такође, док је Барбара преузела типар свог супруга након његове смрти, Кантакузина је имала властите типаре и пре него што је постала удовица. Не можемо, додуше, бити сигурни да ли су неки Кантакузинини типари које је користила као удовица израђени пре смрти њеног мужа или након што је постала удовица, с обзиром на то да на некима легенде нису читљиве, а један типар којим су израђена два отиска (бр. 5–6) у периоду 1458–1460. носи легенду у којој се Кантакузина титулише као „Dei gratia Cilie, Ortenburge, Zagorieque comitissa", што је чинила и у интитулацијама исправа које је издала пре мужеве смрти. Међутим, од тренутка када је њен муж убијен, Кантакузина се у интитулацијама готово увек титулише одредницом удовиштва, или као грофица-удова (Katherina Dei gratia Cilie Ortemburge Zagorieque, etc. comitissa relicta,[62] одн. Katherina von Gots gnaden grefin zu Cili, zu Ortemburg und in dem Seger, etc. wittib[63]), или као удовица негдашњег цељског грофа (Katherina Dei gratia relicta quondam illustris principis domini Ulrici, Cilie, Ortemburge, Zagorieque etc. comitis;[64] Katherina Dei gratia quondam benedicte memorie illustris principis domini Udalrici, Cilie, Ortenburge, Zagorieque comitis relicta;[65] Katherina Dei gratia quondam illustris principis et domini, domini Ulrici, Cilie, Ortemburge, Zagorieque etc comitis felicis recordationis relicta[66]); једино у њеној последњој повељи из 1469. титула је сажета као „Katherina, grefin von

[61] Б. Хекић, *Печати српских владара*, 163–164, 183–184; исти, „Сигилографски обрасци српских деспота после 1459: од српских суверана до угарских магната", *Serbian Studies Research* 12/1 (2021) 19–20.

[62] HR-HDA 649, Pavl. samost. Križevci, fasc. 3. no. 3; HR-HDA 653, Pavl. samost. Remete, fasc. 3, no. 10; HR-HDA 656, Pavl. samost. Streza, fasc. 3, no. 29–30; HU-MNL-OL-DF 231435, https://archives.hungaricana.hu/en/charters/177069/ (прегледано 11. 2. 2022).

[63] AT-OeStA/HHStA UR AUR 1460 III 10.

[64] HR-AHAZU 70, D-XIII-3.

[65] HU-MNL-OL-DL 49424 https://archives.hungaricana.hu/en/charters/173156/ (прегледано 18. 2. 2022).

[66] HR-HDA 25, UDK-HPOV, fasc. 1525, no. 14.

Cili".[67] С обзиром на то да се на једном печату из 1461. (бр. 8) Кантакузина титулише као „Dei gratia Cilie, etc., comitissa relicta", један њен мањи типар је свакако израђен након што је постала удовица. Готово је сигурно да је исту легенду са титулом грофице-удове носио и један печат из 1460. (бр. 7), а вероватно и један ранији печат из децембра 1457. (бр. 4). И пошто је на типару/типарима којима су ови отисци израђени Кантакузина титулисана као грофица-удова, не чини се логичним да би истовремено био израђен и један већи типар са титулатуром без одреднице удовиштва. Премда су отисци овог већег типара (бр. 5–6) посведочени искључиво након што је Кантакузина постала удовица, нас њена титулатура „Dei gratia Cilie, Ortenburge, Zagorieque comitissa" наводи на закључак да је тај типар морао бити израђен пре смрти њеног мужа. Оно што се са сигурношћу може рећи пак јесте да печат пречника око 30 мм (бр. 1) на Кантакузининој исправи из 1451. никако није могао бити израђен типаром на коме се Кантакузина титулише као грофица-удова, пошто је њен муж у то време још увек био жив. Што се тиче преостала три отиска од око 29–30 мм, једног од 1. јануара 1453. (бр. 2), једног од 8. јануара 1457. (бр. 3) и једног од 15. јуна 1459, због отпадања овог последњег примерка се не може рећи ништа о печатној представи, али печати из 1453. и 1457. утиснути су истим типаром, што значи да је и то типар који је за Кантакузину израђен пре погибије њеног мужа. Није немогуће да је управо тим типаром израђен и хронолошки најстарији Кантакузинин печат из 1451. године (бр. 1), пошто незнатна разлика у димензијама може бити резултат оштећења. Дакле, Кантакузинин стари мањи типар последњи пут је посведочен 8. јануара 1457. (бр. 3), само пар месеци након погибије њеног мужа, а нови мањи типар са титулом грофице-удове вероватно је посведочен 18. децембра исте године (бр. 4), што би значило да су to terminus post quem и terminus ante quem за израду новог типара.

Треба уочити да у Кантакузининој документарној продукцији тип печата није био уско везан за тип или свечани карактер документа на који је постављан – једном је велики печат (45 мм) постављен на повељу којом се потврђују дарови једне племкиње павлинима, а други пут на купопродајни уговор са немачким царем. На други купопродајни уговор пак постављен је мали печат (32 мм), истог типа као и печати који су постављани на друге даровне повеље. На писмима су такође постављени печати мањих димензија (29 мм), са нешто различитом печатном представом. Али, иако се у једном писму овакав печат означава као *betschad*, одн. *petschaft*, то није био сигнет; опстала је, дакле, само

[67] А. Ивић, „Нови подаци", 48, бр. 2.

короборационa формула у обрасцу исправе, а сигилографска пракса се прилагодила фактичкој ситуацији. Наведено сведочи да је растакање дипломатичко-сигилографских образаца ипак било присутно у документарној продукцији грофице Кантакузине, иако је она настојала да кроз издавање исправа са печатима истакне управо континуитет са канцеларијском праксом цељских грофова, те тиме и њиховом влашћу, и да се на тај начин презентује као њихова легитимна наследница у посебно бурним временима када се борила да сачува своје наслеђене поседе од околних владара и племића.

*

Околности настанка Кантакузининог сигилографског материјала диктирају нам да се Кантакузинини хералдички амблеми сагледају у контексту хералдичких традиција породица Бранковић и Цељских, тј. хералдичких амблема њеног оца и њеног супруга.

Печати Кантакузининог супруга Улрика II носили су грбовни штит, квартиран, тако да се у првом и четвртом пољу налазе три звезде, а у трећем и четвртом три пруге. Његов отац Фридерик II користио је печат са грбом који се састојао од два штита, леви шаржиран трима звездама, десни трима пругама, а печат Фридериковог оца Хермана II састојао се само из једног грбовног штита шаржираног трима звездама.[68] Корпус хералдичких амблема Цељских најбоље се може уочити на грбу Улрика II у једном савременом грбовнику који је израдио Хендрик од Хесела (Hendrik van Heessel). У овом грбовнику вешти хералдичар је приказао амблеме четири Улрикова феуда: Цеље, тј. Хеунбург представио је користећи се трима звездама, Жовнек трима водоравним пругама, Ортембург трима орловским крилима и Загорје трима крунисаним лављим главама.[69] Када је посведочено да су припаднице дома Цељских (како оне које су у њему рођене, тако и оне које су у њега ступиле удајом) имале властите печате, дизајн ових печата састојао се од два грба, тако што су на

[68] Arhiv Republike Slovenije, SI AS 1063, Zbirka listin, št. 4463 (Listina 1429. XI.1., Ce II, št. 175), št. 5578 (Listina 1428 s.d., Plet., št. 840), št. 5587 (Listina 1433. VI.15., Krapina). На неким од печата којим је Улрик Цељски оверавао ове исправе налази се и фамозна гола жена, као држач грба. В. и Момчило Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994, 178.

[69] Robert Kurelić, „Grb Ulrika II. Celjskog u Grbovniku Henrika van Heessela – jedinstven prikaz potpunoga grba u historiografiji grofova Celjskih", *Zgodovinski časopis* 72, št. 1/2 (2018) 106–120; Б. Хекић, *Печати српских владара*, 293.

једном приказивани хералдички амблеми Цељских (штит са три звезде, а у једном случају штит са пругама из грба Жовнека), а на другом хералдички амблеми породице у којој је сигиланткиња рођена.[70] Користећи на својим печатима грбовни штит на коме је приказан лав који се пропиње (lion rampant), Кантакузина је, дакле, одступила од овог неписаног правила. Слични поступци нису незабележени међу племкињама у словеначким земљама, које су се поред печата са два грба, мужевим и очевим, могле служити и печатима са једним грбом, чешће мужевим, али понекад и очевим.[71] Управо се за ову последњу варијанту одлучила и Кантакузина. Лав који се пропиње са њеног грба, дакле, био је без сумње амблем из хералдичке традиције њеног оца Ђурђа Бранковића, пошто се међу амблемима Цељских овакав лав не може пронаћи.

Штавише, за сигилографе и хералдичаре Кантакузинини печати са грбом управо морају доказати да је хералдичка звер из грба са великих печата деспота Ђурђа могао бити лав и ниједна друга животиња. Наиме, док су звер са хералдичких печата Ђурђевих синова, деспотâ Лазара и Стефана, истраживачи идентификовали као лава који се пропиње,[72] за животињу која се јавља између пара волујских рогова у челенци грба деспота Ђурђа није постигнут консензус. Увек домишљати Грегор Чремошник веровао је да уочио грифона, „сасвим необичног састава" – труп и реп лављи, шапе су канџе орла, али је глава вучја, а недостају орловска крила.[73] Пре њега Алекси Ивићу је звер из челенке личила на вука.[74] Савремени истраживачи су становишта да је на Ђурђевом хералдичком печату представљен лав у ходу (lion passant).[75] Када се деспотова звер анализира само на основу свог изгледа, постаје јасно зашто ни Ивић ни Чремошник нису могли да препознају лава. Ова животиња је приказана сувише витким телом да би била лав, а њушка јој је тако зашиљена да заиста на први поглед личи на вука (што би онда могло бити и игра речима, тзв. canting arms, пошто је Ђурађ носио патроним Вуковић), па можда чак и на Чремошниковог чудног грифона. Ми смо на другом месту изнели и још неке ликовне паралеле за овакву деспотову звер, али смо без обзира на њих закључили да ова звер може бити само

[70] K. Mahnič, „Prispevek k preučevanju", 219; Б. Хекић, *Печати српских владара*, 293.

[71] K. Mahnič, „Prispevek k preučevanju", 215–216, Б. Хекић, *Печати српских владара*, 293.

[72] Б. Хекић, *Печати српских владара*, 162–163, 294, са старијом литературом.

[73] G. Čremošnik, *Studije za srednjovjekovnu diplomatiku*, 141.

[74] А. Ивић, *Стари српски печати и грбови*, 35.

[75] Александар Палавестра, Душан Спасић и Душан Мрђеновић, *Родословне таблице и грбови српских династија и властеле*, Београд 1991, 121; Б. Хекић, *Печати српских владара*, 293–294.

лав. Наиме, и на печатима деспотâ Лазара и Стефана, и на новцу самог деспота Ђурђа, представљен је лав. Када се томе дода и чињеница да је Кантакузина лава као хералдичку звер могла „понети" само из очевог дома, не остаје места сумњи да је деспот Ђурађ звер на свом печату замислио као лава, а крајњи изглед те звери је вероватно резултат (не) спретности мајстора печаторесца.[76]

*

Кантакузина-Катарина Бранковић Цељска је оставила иза себе већи број печаћених исправа које сведоче да је цељска грофица-удова одржавала у животу канцеларијску праксу цељских грофова као њихова једина наследница у Славонији, док сами печати ближе сведоче о Кантакузининим погледима на властити положај и титуле, као и о њеној репрезентацији кроз дипломатичко-сигилографске обрасце, како за мужевог живота, тако и након његове смрти. А сам хералдички амблем са Кантакузининих печата сведочи о грофичиним погледима на своје властито порекло из српске великашке и владарске породице Бранковић.

[76] Б. Хекић, *Печати српских владара*, 293–294.

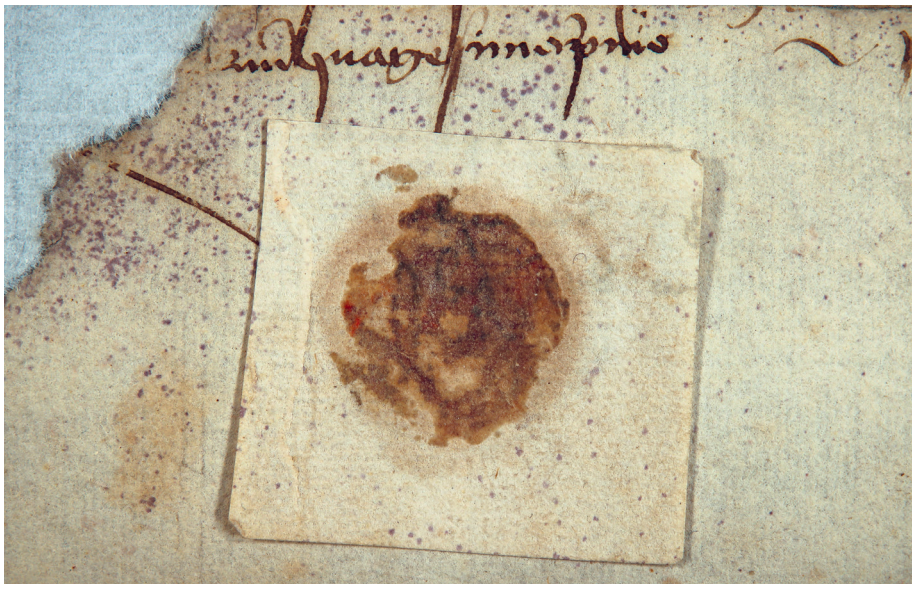

Слика 1. Hrvatski državni arhiv, HR-HDA-54. Plemenita općina Sv. Jelena Koruška, no. 47, детаљ (печат)

Слика 2. Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, HR-AHAZU-70. Zbirka latinskih isprava, D-XII-26, детаљ (печат).

Слика 3. Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, HR-AHAZU-70. Zbirka latinskih isprava, D-XIII-3, детаљ (печат).

Слика 4а. Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár, HU-MNL-OL-DL 49424, детаљ (печат, аверс).

Слика 4b. Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár, HU-MNL-OL-DL 49424, детаљ (печат, реверс).

Слика 5. Hrvatski državni arhiv, HR-HDA-656. Pavlinski samostan Streza, fasc. 3, no. 29, детаљ (печат).

Слика 6a. Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Allgemeine Urkundenreihe, AT-OeStA/HHStA UR AUR 1460 III 10, детаљ (печат).

Слика 6b. Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, AT-OeStA/HHStA Siegelabgusssammlung Ungarische Millenniumsausstellung 437, одливак у гипсу (печат).

Слика 7. Hrvatski državni arhiv, HR-HDA-649. Pavlinski samostan Križevci, fasc. 3. no. 3, детаљ (печат).

Слика 8. Hrvatski državni arhiv, HR-HDA-25. Ugarska dvorska komora. Hrvatske plemićke obitelji i vlastelinstva, fasc. 1525, no. 14, детаљ (печат).

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Необјављени извори – Unpublished Primary Sources

Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zbirka latinskih isprava.
Arhiv Republike Slovenije, Zbirka listin.
Hrvatski državni arhiv, Pavlinski samostan Križevci.
Hrvatski državni arhiv, Pavlinski samostan Remete.
Hrvatski državni arhiv, Pavlinski samostan Streza.
Hrvatski državni arhiv, Plemenita općina Sv. Jelena Koruška.
Hrvatski državni arhiv, Ugarska dvorska komora. Hrvatske plemićke obitelji i vlastelinstva.
Magyar Nemzeti Levéltár (Мађарски национални архив), Országos Levéltár (Државни архив), Diplomatikai Fényképgyűjtemény (Збирка фотографија дипломатичке грађе).
Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár (Архив дипломатичке грађе).
Österreichisches Staatsarchiv (Аустријски државни архив), Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Домски, дворски и државни архив), Allgemeine Urkundenreihe (Општа серија докумената).
Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Siegelabgusssammlung Ungarische Millenniumsausstellung (Збирка одливака печата са Угарске миленијске изложбе).

Објављени извори – Published Primary Sources

Chmel, Joseph, *Materialien zur österreichischen Geschichte: Aus Archiven und Bibliotheken*, Bd. 2, Wien 1838.
Kukuljević Sakcinski, Ivan, „Prilozi", *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* 3 (1854) 77–126.
Laszowski, Emilij, „Listine općine sv. Jelene Koruške kod Križevaca", *Vjesnik kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva* 7 (1905) 1–45.
Stipišić, Jakov i Miljen Samšalović, „Isprave u Arhivu Jugoslavenske akademije", *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 3 (1960) 563–643.

Tkalčić, Ivan Krstitelj, *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae*, tt. II, VI, Zagreb 1894, 1900.

Thallóczy, Lajos és Antal Áldássy, *Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára (1198–1526)*, Budapest 1907.

Ивић, Алекса, „Нови подаци о грофици Катарини Цељској", *Летопис Матице српске* 268 (1910) 45–49. [Aleksa Ivić, „Novi podaci o grofici Katarini Celjskoj", *Letopis Matice srpske* 268 (1910) 45–49]

Литература – Secondary Works

Bedos-Rezak, Brigitte Miriam, „Medieval Identity: A Sign and a Concept", *The American Historical Review* 105/5 (2000) 1489–1533.

Čremošnik, Gregor, *Studije za srednjovjekovnu diplomatiku i sigilografiju južnih Slovena*, Sarajevo 1976.

Fabre, Martine, *Sceau médiéval, analyse d'une pratique culturelle*, Paris 2001.

Grafenauer, Bogo, „Vitovec grof Zagorski, Jan (?–1468)", u: *Slovenski biografski leksikon*, zv. 13, ur. Alfonz Gspan, Jože Munda in Fran Petrè, Ljubljana 1982, Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013, http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi793428/#slovenski-biografski-leksikon, (прегледано 14. 3. 2022).

Klaić, Nada, *Medvedgrad i njegovi gospodari*, Zagreb 1987.

Klaić, Nada, *Povijest Zagreba*, t. I, Zagreb 1982.

Klaić, Nada, *Zadnji knezi celjski v deželah Sv. krone*, Celje 1982.

Kukuljević Sakcinski, Ivan, „Događaji Medvedgrada", *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* 3 (1854) 31–76.

Kurelić, Robert, „Grb Ulrika II. Celjskog u Grbovniku Henrika van Heessela – jedinstven prikaz potpunoga grba u historiografiji grofova Celjskih", *Zgodovinski časopis* 72, št. 1/2 (2018) 106–120.

Mahnič, Katja, „Prispevek k preučevanju srednjeveških ženskih pečatov", u: *Ad fontes. Otorepčev zbornik*, ur. Darja Mihelič, Ljubljana 2005, 213–226.

Mahnič, Katja, *Srednjeveški ženski pečati iz Arhiva Republike Slovenije*, Ljubljana 2006.

Miljan, Suzana, „Grofovi Celjski i Nijemci, službenici njihovih utvrda u Zagrebačkoj i Križevačkoj županiji u kasnom srednjem vijeku (1385.-1456.", *Godišnjak Njemačke zajednice. DG Jahrbuch* 20 (2013) 11–22.

Pastoureau, Michel, *Les sceaux*, Turnhout 1981.

Ивић, Алекса, *Стари српски печати и грбови: прилог српској сфрагистици и хералдици*, Нови Сад 1910. [Ivić, Aleksa, *Stari srpski pečati i grbovi: prilog srpskoj sfragistici i heraldici*, Novi Sad 1910]

Исаиловић, Невен, *Владарске канцеларије у средњовековној Босни* (докторска дисертација, Филозофски факултет Београд, 2014). [Isailović, Neven, *Vladarske kancelarije u srednjovekovnoj Bosni* (doktorska disertacija, Filozofski fakultet Beograd, 2014)]

Палавестра, Александар, Душан Спасић и Душан Мрђеновић, *Родословне таблице и грбови српских династија и властеле*, Београд 1991. [Palavestra, Aleksandar, Dušan Spasić i Dušan Mrđenović, *Rodoslovne tablice i grbovi srpskih dinastija i vlastele*, Beograd 1991]

Спремић, Момчило, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994. [Spremić, Momčilo, *Despot Đurađ Branković i njegovo doba*, Beograd 1994]

Спремић, Момчило, „Кантакузина (Катарина) Бранковић", *Mons Aureus* 30 (2010) 81–108. [Spremić, Momčilo, „Kantakuzina (Katarina) Branković", *Mons Auresu* 30 (2010) 81–108]

Хекић, Бењамин, *Печати српских средњовековних владара између западних и византијских узора* (докторска дисертација, Филозофски факултет Београд, 2021). [Hekić, Benjamin, *Pečati srpskih srednjovekovnih vladara između zapadnih i vizantijskih uzora* (doktorska disertacija, Filozofski fakultet Beograd, 2021)]

Хекић, Бењамин, „Сигилографски обрасци српских деспота после 1459: од српских суверана до угарских магната", *Serbian Studies Research* 12/1 (2021) 15–45. [Hekić, Benjamin, „Sigilografski obrasci srpskih despota posle 1459: od srpskih suverena do ugarskih magnata", *Serbian Studies Research* 12/1 (2021) 15–45]

Benjamin Hekić

SEALS OF KANTAKUZINA-KATHERINA BRANKOVIĆ OF CILLI

Summary

Kantakuzina-Katherina Branković of Cilli was the widow and heiress of the last count of Cilli, Ulric II (†1456), who was a *prince* in the Holy Roman Empire and a Hungarian magnate. Kantakuzina was also the daughter of Serbian despot Đurađ Branković (†1456), who in his dire need of help to fight Turks married her off to Ulric in order to obtain the support of Ulric's kinsman Sigismund of Luxembourg, the king of Hungary and Holy Roman Emperor.

The earliest of known documents issued by Kantakuzina shows that she took part in politics and governance even before her husband's death. As a female and not being a scion of the House of Cilli by blood, she could not inherit her husband's fiefs in Austrian lands. However, left as the only heiress of her husband's Hungarian estates obtained by purchase or pledge in Slavonia, Kantakuzina now attempted to preserve these possessions and consolidate her rule by making new and confirming old donations, thus securing the support of her subjects in tumultuous times. However, trapped between ambitious rulers in Vienna and Buda, on the one side, and Slavonian bans and local nobles, on the other, Kantakuzina soon realized that her position was untenable, so she sought to sell her estates at the most favourable of terms, to multiply buyers. In doing so she obtained the financial means to provide for herself and her blind brother, exiled Serbian despot Stefan Branković, and his family. Left with no possessions in the Austrian and Hungarian lands, Kantakuzina set out for Ježevo, near Serres in the Turkish Empire, to join her sister, dowager sultana Mara, whom she outlived and died in cca. 1491.

There are 14 documents issued by Kantakuzina known to us. Eight of her documents still bear wax seal impressions that are in such condition to be published. However, all but one of them were never published until now. Most of them come from the period after the death of Kantakuzina's husband (1457–1469), when she ruled her late husband's Slavonian estates in the Kingdom of Hungary. All of Kantakuzina's seals bear the same heraldic design, her coat of arms – an escutcheon charged with the lion rampant – some also surrounded by an inscription. Due to damage, we cannot determine the exact design on the three oldest seal impressions (No. 1–3), but their diameters (29–30 mm) allow the possibility that all three were produced by the same seal matrix. Out of the

rest of Kantakuzina's seals, all used to seal charters issued after the death of her husband, two (No. 5–6) were produced by the same matrix (45 mm), her so-called great seal, with the inscription "Sigillum Katherina(sic!) Dei gratia Cilie, Ortemburge, Zagorieque comitisse". This inscription suggests that the matrix in question was made for Kantakuzina before her husband's death, seeing as there are three seal impression (No. 4, 7–8), possibly made by the same matrix (cca. 27–28 mm) that bear the inscription in which Kantakuzina's title is rendered as the dowager countess of Cilli (Sigillum Katherine Dei gratia Cilie etc. comitisse relicte). In the *intitulationes* of Kantakuzina's documents issued after her husband's death she was consistently called the dowager countess of Cilli or the widow of the late count of Cilli, which makes the possibility that a seal matrix with a dated titulature was made after the death of Kantakuzina's husband highly unlikely. Finally, one of Kantakuzina's seals (No. 4) bears an impression of her signet (seal ring) on the reverse, functioning as counterseal (though the design and inscription cannot be determined). Considering that the type of document did not determine the type of seal used (one charter of donation was sealed with the great seal, and the rest were not; one charter of sale was also sealed with the great seal and the other was not), we can say that the patterns of Kantakuzina's chancellery practice suffered some dissolution, but in general, the dowager countess did strive to preserve the continuity with the chancellery practice of former counts of Cilli by using seals as the means of document verification.

Comparing Kantakuzina's coat of arms used on her seals to the coats of arms of her husband, and his father and grandfather, we can easily determine that she used none of the heraldic emblems from the heraldic tradition of the House of Cilli. The lion rampant comes from the heraldic tradition of Kantakuzina's father, Serbian despot Đurađ Branković, considering that both of Kantakuzina's brothers used the same heraldic emblem on their seals. Furthermore, the image of lion on Kantakuzina's seal proves that the heraldic beast from the seals of her father which could not be identified as a lion with certainty, was in fact a lion passant, since all the children of Đurađ used the same heraldic animal in their coats of arms. By using only her father's heraldic emblem on her seals, Kantakuzina sets a unique example among all the countesses of Cilli, who used seals bearing both their fathers' and husbands' coats of arms.

Чланак примљен: 31.3.2022.
Чланак коначно прихваћен за објављивање: 11.8.2022.